

ZAMONAVIY O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA TERMINOLOGIYA
RIVOJLANISHINING DOLZARB MASALALARI

Mirzakarimova Z.D.

ODTI -f.f.n., dotsent

Jumanova Z.J.

21-25 SMM guruhi talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek tilshunosligida terminologiya tizimining shakllanishi, termin hosil qilish usullari hamda ilmiy sohalarda terminlarni tartibga solish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, globallasuv jarayonlari va raqamli texnologiyalar rivoji sharoitida yangi terminlarning paydo bo‘lishi, ularning o‘zbek tilidagi muqobillarini yaratish hamda terminologik tizimni takomillashtirish zaruriyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: terminologiya, termin, leksika, termin hosil qilish, ilmiy til, o‘zbek tili, leksikografiya, raqamli terminologiya.

Til – jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy hodisadir. Har qanday tilning rivojlanishi ilm-fan, texnika va madaniyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liq. Ayniqsa, ilmiy sohalarning rivojlanishi natijasida tilning terminologik qatlamida sezilarli o‘zgarishlar yuz beradi.

O‘zbek tilshunosligida terminologiya masalalari alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllangan bo‘lib, u ilmiy tushunchalarni ifodalovchi terminlarning yaratilishi, tizimlashtirilishi va qo‘llanishini o‘rganadi. Terminologiya nafaqat tilshunoslik, balki boshqa ilmiy sohalar bilan ham uzviy bog‘liq bo‘lib, har bir sohaning ilmiy rivoji terminologik tizimning boyishiga xizmat qiladi. Bugungi kunda globallasuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining rivoji va fanlararo integratsiya yangi terminlarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa o‘zbek tilida ham yangi terminlarni yaratish va ularni tizimlashtirish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Termin – muayyan ilmiy yoki kasbiy sohada aniq tushunchani ifodalovchi so‘z yoki so‘z birikmasidir. Terminlar umumxalq tilidagi so‘zlardan farqli ravishda

aniq va bir ma'noli bo'lishi bilan ajralib turadi. Terminologiya esa ma'lum bir fan yoki soha doirasida qo'llaniladigan terminlarning yig'indisi hamda ularni o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi hisoblanadi. O'zbek tilshunosligida terminologiya masalalari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Ular terminlarning tuzilishi, ma'no xususiyatlari, shakllanish jarayonlari hamda ularni tartibga solish masalalariga alohida e'tibor qaratganlar.

Terminlar quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi:

- aniq tushunchani ifodalashi;
- bir ma'nolilikka intilishi;
- tizimlilik xususiyatiga ega bo'lishi;
- ilmiy uslubda faol qo'llanishi.

O'zbek tilida termin hosil qilish bir necha usullar orqali amalga oshadi. Bu usullar tilning ichki imkoniyatlariga asoslangan holda yangi terminlarning yaratilishiga xizmat qiladi.

Morfologik usul termin hosil qilishning eng keng tarqalgan usullaridan biri hisoblanadi. Bu usul orqali so'z yasovchi qo'shimchalar yordamida yangi terminlar hosil qilinadi. Masalan:

- tilshunoslik
- lug'atchilik
- tarjimonlik

Bu kabi terminlar affiksatsiya orqali hosil qilingan bo'lib, o'zbek tilining ichki imkoniyatlariga asoslanadi.

Sintaktik usulda terminlar so'z birikmalari orqali hosil qilinadi. Masalan:

- sun'iy intellekt
- axborot texnologiyalari
- ilmiy tadqiqot

Bu usul ayniqsa yangi ilmiy tushunchalarni ifodalashda keng qo'llanadi.

Semantik usulda mavjud so'zlarga yangi ma'no yuklash orqali termin hosil qilinadi. Masalan: ildiz, asos, tarmoq.

Bu soʻzlar umumxalq tilida boshqa maʼnolarda qoʻllansa-da, ilmiy termin sifatida yangi maʼnoga ega boʻladi.

Zamonaviy davrda koʻplab terminlar boshqa tillardan oʻzlashmoqda. Ayniqsa ingliz tilidan kirib kelayotgan terminlar koʻplab ilmiy sohalarda keng qoʻllanilmoqda. Masalan: internet, marketing, monitoring.

Bunday terminlarni oʻzbek tiliga moslashtirish va ularning muqobillarini yaratish muhim vazifalardan biridir. Bugungi kunda oʻzbek terminologiyasida bir qator muammolar mavjud. Ulardan biri – bir tushuncha uchun bir nechta termin variantlarining qoʻllanishidir. Bu holat ilmiy matnlarda aniqlikning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, ayrim terminlarning tarjimasida ham turli yondashuvlar mavjud. Bu esa terminologik tizimning barqarorligini taʼminlashni qiyinlashtiradi.

Terminologiyaning yana bir muhim muammosi – yangi ilmiy tushunchalar uchun mos termin yaratish masalasidir. Baʼzi hollarda yangi terminlar bevosita oʻzlashma shaklda qabul qilinadi, bu esa milliy til imkoniyatlaridan toʻliq foydalanilmayotganini koʻrsatadi.

Hozirgi davrda elektron lugʻatlar, terminologik bazalar va raqamli platformalar terminologiya rivojida muhim rol oʻynamoqda. Elektron leksikografiya terminlarni tizimlashtirish, ularni tezkor qidirish hamda ilmiy muomalaga kiritishda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, onlayn lugʻatlar va terminologik maʼlumotlar bazalari orqali terminlarning izohi, qoʻllanishi hamda tarjimalari haqida keng maʼlumot olish mumkin. Shu sababli zamonaviy oʻzbek tilshunosligida elektron terminologik resurslarni yaratish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy oʻzbek terminologiyasi ilm-fan taraqqiyoti bilan birga rivojlanib bormoqda. Yangi ilmiy tushunchalar paydo boʻlishi terminologik tizimning boyishiga sabab boʻlmoqda.

Terminologiya sohasida quyidagi vazifalarni amalga oshirish muhim hisoblanadi:

- yangi terminlarni ilmiy asosda yaratish;
- terminlarni standartlashtirish;
- elektron terminologik lugʻatlarni rivojlantirish;

- o‘zbek tilining ichki imkoniyatlaridan samarali foydalanish.

Bu vazifalarning amalga oshirilishi o‘zbek tilining ilmiy til sifatidagi mavqeini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiyev A. **O‘zbek tilshunosligi terminlari lug‘ati.** – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, **2002.**
2. Begmatov E. **Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksikologiyasi.** – Toshkent: Fan, **1985.**
3. Rahmatullayev Sh. **Hozirgi o‘zbek adabiy tili.** – Toshkent: Universitet, **2006.**
4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, **2006–2008.**
5. Madvaliyev A. tahriri ostida. **O‘zbek tilining izohli lug‘ati.** – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, **2020.**
6. Abdurahmonov G‘., Shukurov Sh. **O‘zbek tili tarixi.** – Toshkent: O‘qituvchi, **1978.**
7. Mirzakarimova, Z. D. "DARAJA BILDIRUVCHI SO‘ZLARNING TURLARI." *International Conference*. Vol. 1. No. 9. 2024.
8. Mirzakarimova, Z. D., Ikromjon Esanboyevich Uzoqov, and Bobirmirza Bakhtiyar o‘gli Yusupov. "Types of words denoting the degree." *Science and Education* 5.12 (2024): 349-352.
9. Mirzakarimova, Z. D., and M. N. Qosimova. "O ‘ZGA TILLI GURUHLARDA TALABALAR OG ‘ZAKI VA YOZMA NUTQINI O‘STIRISH METODIKASI” GA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA INTERFAOL TA’LIM METODLARI." *Gospodarka i Innowacje*. 35 (2023): 11-16.
10. Mirzakarimova, Z. D. "The acquisition of a subjective color as a result of the conversion of the meaning of the word." *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL* 11.2 (2021): 1404-1413.